

ETIČKO-MORALNI VIDICI LJUDSKOG RAĐANJA (II)

Ivan Kešina, Split

UDK: 612.63 + 618.39 : 171
Stručni članak

4. PRENATALNA DIJAGNOSTIKA

Pod pojmom prenatalna dijagnostika⁴⁷ misli se na antenatalne preglede i praćenje trudnoće. Kako je i svojstveno modernom prirodnoznanstvenom poimanju medicine, želi se što je moguće ranije znati da li na embrijima ili fetusima postoje neka oštećenja ili nasljedna oboljenja, što bi omogućilo njihovo liječenje unutar okoline koja ih prirodno okružuje.⁴⁸

Postoje različite metode kojima se može pregledati dijete u majčinoj utrobi. Tako je ultrazvučnim pregledom⁴⁹ moguće već u najranijoj trudnoći "utvrditi srčanu akciju i pokrete ploda, a s napredovanjem trudnoće on pokazuje sve više funkcija - gutanje, disanje, izlučivanje mokraće; fetus osjeća bol, čuje, pa čak i plače. Isto tako, nerođeno je dijete izloženo opasnostima pobolijevanja gotovo ništa manje nego u svom razvoju nakon rođenja."⁵⁰ Ultrazvučna dijagnostika sama po sebi je neškodljiva, što se ne bi moglo reći i za neke druge metode. Ovdje mislimo na dijagnostiku koja se temelji na analizi plodne vode (amniocenteza) i krvi fetusa

⁴⁷ O ovoj problematici opširnije usp. H. Rotter, *Die Würde des Lebens. Fragen medizinischer Ethik*, Innsbruck-Wien 1987, str. 47-55; A. Peters, *Pränatale Diagnostik: Stand einer Diskussion*, u: *Diakonie* 9 (1983), str. 125-131; T. M. Schroeder - Kurth, *Die Bedeutung von Methoden, Risikoabwägung und Indikationsstellung für die pränatale Diagnostik*, u: J. Reiter - U. Theile (Hrsg.), *Genetik und Moral*, Mainz 1985, str. 86-108; G. G. Wendt (Hrsg.), *Was man über genetische Beratung und pränatale Diagnostik wissen sollte*, Marburg 1985; J. Murken, *Pränatale Diagnostik und Therapie*, Stuttgart 1978; J. Wisser, u. a., *Antenatale Diagnose nicht überlebensfähiger Feten infolge von Entwicklungsstörungen - eine Indikation zum Schwangerschaftsabbruch aus kindlicher Indikation?*, u: *Geburtshilfe und Frauenheilkunde* 47 (1987b), str. 8 s; A. Kurjak, *Suvremena dostignuća antenatalne dijagnostike i neki medicinsko-pravni problemi*, u: A. Kurjak - Lj. Zergollern-Čupak (izd.), *Pravo na život i pravo na smrt. Medicinsko-pravni aspekti otkrivanja nakaznih fetusa*, Zagreb 1982, str. 9-19; A. Kurjak - J. Zmijanac, *Etika prenatalne dijagnostike i terapije*, u: A. Kurjak - Z. Šeparović (izd.), *Etika i pravo u humanoj reprodukciji*, Zagreb 1990, str. 19-45.

⁴⁸ Čini se da su ovako razmišljali pioniri prenatalne dijagnostike, koji nisu nikada predlagali pobačaj bolesnog embrija ili fetusa kao pozitivnu dužnost.

⁴⁹ Ultrazvučno ispitivanje danas je rutinski dijagnostički postupak koji omogućuje da se brzo i jednostavno prikaže embrij ili fetus u čitavoj svojoj veličini i da trudnica zajedno s liječnikom prati ne samo srčanu akciju već i grube pokrete cijelog tijela ili ekstremiteta djeteta.

⁵⁰ A. Kurjak - J. Zmijanac, *Etika prenatalne dijagnostike i terapije*, u: A. Kurjak - Z. Šeparović, nav. dj., str. 22.

(kordocenteza). Uz pomoć ovih metoda može se vrlo rano utvrditi je li neki plod oštećen, tj. pati li od neke teške nasljedne bolesti (npr. mongolizam). Međutim, problem ovih postupaka jest u tome što u određenom postotku mogu dovesti do komplikacija, pa i smrti ploda. Katkad se može i pogriješiti u utvrđivanju dijagnoze tako da se bolesno dijete proglasi zdravim, ili da se posve zdravo dijete proglasi bolesnim. U drugom slučaju, može pogreška u dijagnozi biti odlučujuća za pobačaj zdravog djeteta.

Prenatalna dijagnostika ima primarno za cilj informirati, a onda i savjetovati trudnicu o zdravstvenom stanju njezina djeteta. Ovakve informacije mogu usrećiti majku te je na taj način osloboditi straha i strepnji, ali mogu biti i veliko opterećenje. Rasterećenje je i velika pomoć ako se trudnicu može informirati, da je, protivno njenom strahu, njezino dijete zdravo. Pokazalo se da je oko 95% pregleda s pozitivnom dijagnozom. Trudnica može spokojno i sretno očekivati rođenje djeteta. Ovakvo stanje majke pozitivno će se odraziti na dijete, a često se izbjegne i pobačaj koji je već bio planiran.

Statistički promatrano, prenatalna dijagnostika u neusporedivo više slučajeva je pridonijela spašavanju djeteta nego njegovu ubijanju, jer bi ranim otkrivanjem teških oboljenja bila u mogućnosti prije poduzeti određene medicinske zahvate i svi bi se mogli pripremiti na ono što slijedi.

Nasuprot navedenim prednostima prenatalne dijagnostike stoje i velike sumnje: Ako ovdje i zanemarimo rizik komplikacija koje sa sobom nosi, glavni prigovor prenatalnoj dijagnostici odnosio bi se na slučajeve kada dijagnosticiranje bolesti ili oštećenja djeteta postaje povod da trudnica izvrši pobačaj. Zar ne bi bilo bolje kad žena ne bi znala za dijagnozu i kad bi tek nakon rođenja s njom bila suočena? Što je onda s pravom na informaciju? Zar upravo osjećaj odgovornosti trudnice ne traži da se i podvrgne ispitivanju te da bude informirana? Ili je bolje za nju da se toga prava odrekne? Prenatalna dijagnostika i informiranje trudnice, kao i svako drugo liječničko djelovanje mora biti u službi života. Namjera da se pod određenim uvjetima pobaci, ni u kojem slučaju ne može biti etička legitimacija za prenatalnu dijagnostiku. Opravdanje može biti u tome što, u cjelini promatrano, daleko više služi spašavanju života nego njegovu ugrožavanju. Problem prenatalne dijagnostike nije u njenoj upitnosti ili valjanosti nego u mogućnosti zloupotrebe.

Za moralnu dopustivost prenatalne dijagnostike potrebno je da roditelji budu obaviješteni o čemu je riječ, koji su rizici te koje su prednosti takvoga ispitivanja. Oni se mogu koristiti pravom na informaciju, a hoće li je iskoristiti na dobro ili zlo, ovisi o njihovoj savjesti i odgovornosti.

Pozitivno je što liječnici ne žele uvijek reći spol djeteta, što bi oni na temelju *korion biopsije* i amniocenteze sigurno mogli učiniti,

inače bi se trebalo bojati da spoznaja o tome nosi li majka muško ili žensko dijete može biti bitan činilac pri odluci o životu ili smrti djeteta. Poznata je "trudnoća na probu". Može se npr. dogoditi da neki bračni par koji želi dijete, ali je opterećen teškim nasljednim oboljenjem, koje se očituje samo kod djeteta muškog spola, želi samo dijete koje je prenatalno dijagnosticirano kao žensko, u protivnome slijedi pobačaj. Još izraženiji primjer "trudnoće na probu" je kad se "ide za tim" da roditelji, budući da već imaju dvije kćeri, žele dobiti sina. Prenatalna dijagnostika pomaže im saznati hoće li dobiti žensko ili muško dijete, pa ako je dijagnoza "neprihvatljiva", slijedi pobačaj. I tako sve nizom dok se ne ostvari želja. Ovakav drastičan postupak daje mogućnost naslućivanja, kamo bi nas odveli postupci ako svijest i odgovornost više ne bi mogle držati korak sa tehničkim mogućnostima.

Poseban problem u pitanjima prenatalne dijagnostike je djelovanje liječnika koji trudnici mora priopćiti informaciju o zdravstvenom stanju njezina djeteta. U kolikoj mjeri i na koji način on sam može biti suodgovoran za moralno neprihvatljivu odluku trudnice? Odgovoran je ako trudnicu savjetuje na nešto što moralno nije dopušteno. Pri tome je potrebno razlikovati pojmove nagovarati i informirati.⁵¹ U cijeloj situaciji liječnik je obvezatan, u razgovoru s trudnicom, priopćiti svoj stav - pritom moramo pripomenuti da je njegova misija na strani života, tj. djeteta, što znači da ne savjetuje ili sugerira ubijanje života u nastajanju, ako je u pitanju malformirano dijete, te poznavanje najnovije mogućnosti liječenja bolesti, pružanje potpore i ohrabrenja roditeljima da se trudnoća nastavi. Posebna je njegova uloga u nastojanju da na svoj način izloži dostojanstvo i poštovanje koje pripada hendikepiranom djetetu kao i zdravom.

Iz svega navedenoga vidljivo je da prenatalna dijagnostika ima svoje pozitivne i negativne strane. Zbog nekih negativnih iskustava neki je proglašavaju posve neprihvatljivom. Ipak, Kongregacija za nauk vjere naglašava: "*Ako prenatalna dijagnostika poštuje život, nepovredivost zametka i ljudskog ploda te ako smjera njegovoj individualnoj zaštiti i liječenju*"⁵² ne samo da je prihvatljiva već je i poželjna.

⁵¹ Nagovarati znači na nekoga tako utjecati da učini nešto što inače ne bi učinio; pod informacijom se podrazumijeva da netko nekome priopćava ili trenutno stanje ili prognozu o razvoju zdravlja u budućnosti. Opravdano može biti trudnicu informirati ne samo o tome što je trenutno dijagnosticirano već i o tome što se na osnovi dijagnoze može pretpostaviti za budućnost djeteta, tj. o problemima koji se mogu pretpostaviti ako majka dijete rodi. Kada bi liječnik svjesno zatajio svoje spoznaje i očekivanja, tad bi se mogao smatrati suodgovornim ako bi se to kasnije negativno odrazilo na odluku trudnice.

⁵² *Donum vitae*, I, 2.

Liječnički pregled nerođenog djeteta može poslužiti kao prilika da se predloži ili izvrši pobačaj, što onda postaje poziv na potragu i uništenje zdravstveno prikraćenih, malformiranih fetusa, (tzv. selektivni pobačaj, tj. odabiranje koje će se dijete roditi a koje ne), a to je u suprotnosti s temeljnim načelima medicinske i kršćanske etike. "To je eugenički pobačaj, čije se opravdanje u javnom mnijenju rađa iz jednog mentaliteta krivo smatranog sukladnim sa zahtjevima 'terapeutike' koji prihvaća život samo u određenim uvjetima i koji odbacuje ograničenje, hendikep, bolest."⁵³ Papa u svojoj enciklici naglašava da se pri moralnom vrednovanju postupaka prenatalne dijagnostike sve mora činiti pažljivo i jasno. Uvijek kada su slobodni od velikog rizika za dijete i majku, a omogućuju prijevremenu terapiju ili podržavanje ozbiljnog i svjesnog prihvaćanja novorođenčeta, ti su postupci moralno dopustivi.⁵⁴

5. ZAŠTITA ŽIVOTA MAJKE I NEROĐENOG DJETETA

Medicinska znanost treba uvijek biti u službi čovjekova zdravlja i života. To znači da i za liječenje nerođenih vrijede opća načela liječničke etike. Najosnovnije i najprepoznatljivije načelo ove etike jest ono Hipokratovo: "Nil nocere" = "Ne štetiti", što u sebi uključuje poštovanje, čuvanje, liječenje i unapređenje ljudskog života. Zbog toga bi liječnik trebao poduzeti sve mjere opreza da ne uništi ili oštetiti život koji želi spasiti ili liječiti. Prema Kurjaku/Zmijancu "svi uključeni u kompleksnu problematiku života, zdravlja i bolesti nerođenih moraju prihvatiti stajalište da su etičke vrijednosti važnije od tehnoloških, da je ličnost važnija od stvari, a duh od materije".⁵⁵

Malformirani, nakazni čovječji embrij ili fetus rijetkost je u ljudskom rađanju, naime "tek četiri do sedam posto novorođenčadi nosi neku malformaciju. Ali mogli bismo reći i drukčije - čak od sedam posto novorođenih je u većoj ili manjoj mjeri nakazno."⁵⁶

Od davnine, dok je prenatalna dijagnostika bila još posve nepoznata, rađala su se malformirana djeca koju se nastojalo ukloniti - ubiti na različite načine, jer je to značilo osloboditi čovječanstvo od društveno beskorisnih i štetnih elemenata.⁵⁷ Tako

⁵³ Ivan Pavao II, *Evangelium vitae*, 14.

⁵⁴ Usp. isto, 63.

⁵⁵ A. Kurjak - J. Zmijanac, *Etika prenatalne dijagnostike i terapije*, str. 40.

⁵⁶ Z. Šeparović, *Pravno-medicinski aspekti otkrivanja nakaznih fetusa*, u: A. Kurjak - Lj. Zergollern-Čupak (izd.), *Pravo na život i pravo na smrt. Medicinsko-pravni aspekti otkrivanja nakaznih fetusa*, Zagreb 1982, str. 31.

⁵⁷ Ubijanje malformirane djece poznato je već u antičkoj Sparti: Likurgovim zakonima nalagalo se izlaganje sakate i nakazne djece na Tajjetskim stijenama. Seneka se kod Rimljana zalaže za utapanje slabašne i nakazne djece, a Ciceron

se čovjek dovodi u situaciju da prosuđuje o životno vrijednom i životno nevrijednom životu, tj. da odlučuje za koji život je smrt izbjavljenje, a za društvo lišavanje tereta.

Kad se prenatalna dijagnostika toliko razvila da se sa sigurnošću moglo dijagnosticirati zdravstveno stanje nerođenog djeteta, u početku je postojala samo jedna dilema: malformirano dijete roditi ili ga pobaciti. Ipak, nakon što su, zbog velikog napretka medicinskih znanosti općenito, omogućeni i prenatalni medicinski zahvati, pojavila se i treća mogućnost, naime, liječiti embrij ili fetus i nastojati mu spasiti život još u majčinoj utrobi. Prenatalni medicinski zahvati poželjni su kada služe liječenju i poboljšanju življenja još nerođenog života. Poznat je slučaj Cherry Roomes koja je trinaest puta zatrudnjela i trinaest puta izgubila dijete zbog inkompatibilnosti suprugove krvi koju je londonski ginekolog Kypros Nicolaides otklonio smjelom intervencijom: pomoću igle vođene ultrazvučnom sondom presadio je u abdomen ploda, starog samo 12 tjedana, manju količinu majčine koštane srži, što je onemogućilo stvaranje antitijela koja su uništavala krv ploda. Intervencija je potpuno uspjela i Cherry Roomes je rodila zdravog sina.⁵⁸

Čuvanje i održavanje ljudskog života opća je ljudska dužnost, a na poseban se način to odnosi na one čije je zvanje čuvanje zdravlja i života, na liječnike i ostalo medicinsko osoblje. Pravilo o čuvanju života i zdravlja vrijedi, kako za sve bolesne ljude bez obzira na dob, tako i za još nerođenu djecu. Kao što je nad već rođenim čovjekom moguće i, ovisno o zdravstvenim problemima, poželjno izvršiti medicinski zahvat, *Donum vitae* kaže da se "*dopuštenima moraju smatrati svi zahvati nad ljudskim zametkom pod uvjetom da poštuju život i nepovredivost zametka, da sami po sebi ne uključuju nerazmjerne opasnosti, već da su usmjereni njegovu ozdravljenju, poboljšanju njegova zdravstvenog stanja ili njegovu individualnom opstanku.*"⁵⁹ Bez obzira na vrstu liječenja ljudskog zametka, zahtijeva se da, u skladu s deontološkim pravilima koja se tiču djece, roditelji trebaju biti dobro informirani i da dadu za to svoj slobodan pristanak.

se sa sličnim zahtjevom poziva na Zakon dvanaest ploča. Germani prepuštaju takvu djecu izgladnjivanju ili divljim zvijerima. Martin Luther se zalaže da se uklone nakaze. Socijaldarvinisti, koji su odigrali glavnu ulogu u radanju fašistoidnih ideja, bore se za uništenje za život nesposobnih života. To će u nacionalsocijalizmu dovesti do bezbolnog uništenja duševno bolesnih, neizlječivo bolesnih, iznemoglih, "bezbolnog smaknuća" nakazne djece, djece bogalja i djece rođene s neizlječivim bolestima kratko nakon porodaja... Opširnije usp. Z. Šeparović, nav. dj., str. 35-37.

⁵⁸ Usp. Slobodna Dalmacija, *Transplantacija u majčinoj utrobi*, 10. srpnja 1992, str. 35.

⁵⁹ *Donum vitae*, I, 3.

Papa Ivan Pavao II. pozitivno se izrazio o opravdanosti terapijskih zahvata na ljudskom zametku: "U načelu, dobrodošlicom će se dočekati neki strogo terapijski zahvat kojemu je svrha ozdravljenje od raznih bolesti, ..., uz pretpostavku da se hoće istinski promaknuti osobna dobrobit pojedinca bez nanošenja štete njegovoj cjelovitosti i bez pogoršanja uvjeta života."⁶⁰ Ivan Pavao II. je svjestan da su mogućnosti liječenja prije rođenja još uvijek vrlo male, pa u enciklici *Evangelium vitae* upozorava da se ti terapeutski postupci često "stavljaju u službu eugenetskog mentaliteta koji prihvaća selektivni pobačaj, da bi zabranio rođenje djece pogođene različitim vrstama anomalija",⁶¹ te takav sramotan mentalitet treba osuditi.

Kako prenatalna dijagnostika, tako i prenatalna terapija nosi sa sobom stanovite rizike za dijete i za majku i zbog toga se traži osobit razlog za takvu terapiju. Za to je potrebna i privola majke, a budući da je terapijski zahvat samo u korist djeteta, njegova se privola s pravom pretpostavlja. Nameće se pitanje što učiniti ako dođe do sukoba interesa majke i djeteta. Osnovno čega se potrebno sjetiti jest činjenica da su majka i dijete dva zasebna i jednako-pravna subjekta. Upravo zbog toga u zabludu dovodi tvrdnja da se u takvim situacijama daje prednost životu majke nad životom ljudskog zametka.

Postavlja se pitanje što učiniti ako postoji medicinska indikacija da je život majke teško ugrožen ako se ne izvrši pobačaj, tj. da li liječiti majku i u situaciji kad u opasnost može doći život djeteta koje nosi u svom krilu?

Katolički moralisti odgovaraju da su majka i liječnici dužni sve učiniti kako bi spasili život majke te da ne smiju učiniti ništa s namjerom da bi doveli u pitanje život začetog djeteta. Namjera djelovanja mora biti isključivo dobra, tj. pozitivna. Pri tome primjerice u slučaju da majka uzima jake lijekove može se dogoditi da strada začeti plod. Namjerno uklanjanje začetoga ploda ni jednog časa ne smije biti sredstvo očuvanja majčina života. Naime, dopuštanje jednoga zla da bi se postiglo dobro, značilo bi nepoštivanje nepromjenljivoga moralnog načela da cilj, bez obzira na to kako bio dobar i pozitivan, nikada ne može opravdati moralno zla ili loša sredstva. Ako bi pobačaj bio sredstvo da se spasi majčin život, ni majka ni liječnici ne smiju izvršiti pobačaj, jer bi učinili zločin, odnosno grijeh. Naime, *nitko nema pravo žrtvovati nečiji život da bi spasio život drugoga*. No, ako se liječeći majku, doista primjerenim sredstvima s obzirom na njezino zdravstveno stanje

⁶⁰ Citirano prema *Donum vitae*, I, 3.

⁶¹ Ivan Pavao II, *Evangelium vitae*, 63.

dogodi, kao neželjena posljedica, da umre začeto dijete, onda pri takvom slučaju ne govorimo o grijehu.

Moralnost se prepoznaje u namjeri nekog djelovanja i kad god je namjera isključivo dobra i pozitivna, onda je i djelo dobro i pozitivno, čak i onda kad ga prate neke nepoželjne, loše posljedice.

Iz gore rečenoga može se zaključiti da fetalna terapija nasljednih poremećaja predstavlja nastavak prenatalne dijagnostike. U tom kontekstu možemo pokušati dati moralno vrednovanje *istraživanja i eksperimentiranja* sa zamecima i ljudskim plodovima. Naputak *Donum vitae* naglašava "da bi bilo nedopušteno svako istraživanje, pa i ono koje se ograničava na puko promatranje zametka, ako bi zbog upotrijebljenih metoda ili zbog popratnih učinaka došla u opasnost tjelesna cjelovitost ili život zametka".⁶²

Navodeći potrebu razlikovanja eksperimentiranja nad još živim zamecima od eksperimentiranja na mrtvim zamecima, Naputak kaže: "*Ako su zameci živi, bilo da su za život sposobni ili nisu, moraju se poštivati kao i sve druge ljudske osobe; ako nije izravno terapeutsko, eksperimentiranje sa zamecima je zabranjeno.*"⁶³ Ivan Pavao II. potvrđuje "da uporaba embrija ili ljudskih zametaka kao predmeta za pokuse predstavlja zločin u odnosu na njihovo dostojanstvo ljudskih bića, koja imaju pravo na isto dužno poštovanje kao i rođeno dijete i kao svaka druga osoba".⁶⁴ Iz istih razloga moralno su nedopustivi postupci koji iskorištavaju još žive ljudske embrije i fetuse - katkad namjerno "proizvedene" pomoću oplodnje *in vitro* za taj cilj - bilo kao "biološki materijal" za upotrebu, bilo kao davaoce organa ili tkiva za presađivanje zbog liječenja nekih bolesti.

Veliko uzbuđenje i uznemirenje u javnosti izazvali su sredinom listopada 1993. godine znanstvenici s George Washington University Medical Center u Buffalu kraj New Yorka *Jerry L. Hall* i *Robert J. Stillman* koji su pokušali kloniranje mikroskopski sitnih ljudskih zametaka. Oni su, naime, jednom novom tehnikom uspjeli umjetno učiniti ono što sama narava čini kad nastaju blizanci. Potaknuli su ljudski zametak u njegovom najranijem razvojnom dobu da se podijeli u vrlo mnogo malih zametaka.⁶⁵ Tko zna što bi

⁶² *Donum vitae*, I, 4.

⁶³ *Donum vitae*, I, 4.

⁶⁴ *Evangelium vitae*, 63.

⁶⁵ Prema novinskim izvješćima to nisu učinili u majčinoj utrobi nego *in vitro*. Uzeli su, dakle, zrelo jajašce iz utrobe jedne žene i zrelo sjeme iz tijela jednog muškarca, to pomiješali u prikladnoj hranjivoj tekućini tako da je došlo do oplodnje. Počelo je rasti novo ljudsko biće na zaista neprikladnom mjestu, izloženo samovolji znanstvenika. Oni su od jednoga načinili mnoge.

dalje radili da se javnost nije pobunila.⁶⁶ Ovakvi znanstvenici možda već imaju u svojim nacrtima i umjetne utrobe - velike odgovarajuće staklenke s prikladnim hranjivim tekućinama, žicama i cijevima poput žila i živaca - u kojima bi možda takvo dijete moglo dorasti do dobi rođenja. To je znanstveno malo vjerojatno, ali se može razmišljati i o takvim pojavama.

Kardinal Fiorenzo Angeli nazvao je te pokuse "pravom poviješću užasa", teolog Gino Conneti "poniženjem i uvredom", a voditelj Instituta za bioetiku na sveučilištu Presvetog Srca msgr. Elio Sgrechia je izjavio da "*Crkva osuđuje kloniranje i kad je riječ o životinjama, jer s etičkog stajališta ne smije se remetiti cjelina ekološkog sustava samo da bi se zadovoljilo proizvoljnu ljudsku želju*".⁶⁷

Govoreći o eksperimentiranju s mrtvim zamecima Naputak kaže: "*Leševi zametka ili ljudskih plodova, bilo da su namjerno ili pak nenamjerno pobačeni, treba poštivati jednako kao i smrtne ostatke drugih ljudskih bića*".⁶⁸

V. Pozaić u *Etici ljudskog rađanja* govori o nedopustivosti bilo kakvog oblika zlostavljanja ili podvrgavanja, bez svoje privole, liječničkim ili znanstvenim pokusima. Stoga bismo, suglasni s ovim autorom mogli zaključiti: "Pokusi na embriju, na fetusu - dopušteni su; pokusi sa embrijem, sa fetusom - neprihvatljivi su. Naime, prvi su na korist, ili barem nisu na štetu embrija - a koristit će drugima. Tu se poštuje integritet embrija. Drugi su eksperimenti na štetu embrija, a na korist znanstvenih ambicija, karijere. Svode embrij i fetus na razinu stvari."⁶⁹

U kontekstu razmišljanja o prenatalnoj dijagnostici i prenatalnoj terapiji, te o eksperimentiranju u prenatalno vrijeme, javlja se i pitanje o životu i dostojanstvu ljudskog života. Ovdje mislimo na fetus "bez mozga" - anencephalus. Ako je anencephalus mrtav, vrijede klasična načela o presađivanju s leša. Ako je anencephalus živ, a ipak se s njega žele presađivati organi, tada smo pred činom

⁶⁶ Vjerojatno bi pokušali te mikroskopski sitne zametke presađivati u utrobe većeg broja majki koje bi onda rodile istovjetnu djecu. Tako bi sjemenom jednog vrhunskog sportaša bilo moguće proizvesti mnogo takvih sportaša; mogao bi se umnožiti Einstein, Hitler ili Staljin.

⁶⁷ Citirano prema, Ž. K., *Stravični pokušaj proizvodnje dvojnika*, Glas koncila, 14. studenoga 1993, str. 4. Neki autori su u povodu ovog slučaja govorili kako se Crkva trese od straha da ne bi tko drugi osim Boga bio kadar stvarati živa bića na Zemlji. Činjenica je da se Crkva ne boji da bi joj tko mogao ugroziti Boga, nego se ona boji za čovjeka, za ljudsko dostojanstvo svakog ljudskog bića.

⁶⁸ *Donum vitae*, I, 4.

⁶⁹ V. Pozaić, *Etika ljudskog rađanja: Katolički pogledi*, u: A. Kurjak i Z. Šeparović, *Etika i pravo u humanoj reprodukciji*, Zagreb 1990, str. 147. Ustav Republike Hrvatske u članku 23. utvrđuje: "Nitko ne smije biti podvrgnut bilo kakvu obliku zlostavljanja ili, bez svoje privole, liječničkim ili znanstvenim pokusima."

ubojstva i vivisekcije. Naime, vrijednost ljudskog života ne temelji se samo na njegovu zdravlju, inteligenciji, korisnosti, ili u bilo kojem drugom dobru već njegova vrijednost i dostojanstvo je u činjenici da svaki čovjek, bio zdrav ili bolestan, ima isti izvor i cilj. Stvoren je na sliku Božju i pozvan je na život u zajedništvu s Bogom.

6. POBAČAJ

Pobačaj⁷⁰ je pojava koja se može pratiti kroz cijelu povijest čovječanstva. Žene su uvijek vjerovale da pobačajem mogu izbjeći nesreću. Taj čin se često izbjegavalo nazvati pravim imenom, pa ga se nazivalo "čišćenjem", "prekidom trudnoće", itd., što samo za sebe pokazuje kako su ljudi u pravom značenju ove riječi nastojali izbjeći istinu. Problemi se pobačajem ne rješavaju, već se još više gomilaju nevolje. Ne smije se zaboraviti da dijete, koje netko želi abortirati-ubiti, ima pravo na život. Na taj način pobačaj nikada nije "rješenje" problema.

Zagovornici pobačaja navode različite slučajeve (indikacije) u kojima bi pobačaj mogao biti dopušten:

O *socijalnim indikacijama* govori se kada se za opravdanje pobačaja navodi teško socijalno stanje (siromaštvo, mali stan, teško obiteljsko stanje, itd.).

Kod *etičkih indikacija* radi se o trudnoćama do kojih je došlo na temelju silovanja ili drugih nečasnih načina. U četverogodišnjem ratu koji je buktio na našim prostorima, četnici su silovali tisuće djevojaka i žena. Mnoge od njih su nakon toga počinile samoubojstvo, a najveći dio njih je zatrudnevši pobacilo - ubile su svoje dijete. Međutim, premda je sam čin silovanja monstrozno i premda žena nosi neželjeno dijete u svojoj utrobi, ubijanjem djeteta

⁷⁰ O ovoj problematici opširnije usp. J. Gründel (Hrsg.), *Abtreibung - pro und contra*, Innsbruck 1971; H. Pavlowski, *Krieg gegen die Kinder?* Limburg 1971; M. Denes, *Der Eingriff. Berichte aus einer Abtreibungsklinik*, Graz 1978; J. F. Sandberger (Hrsg.), *Schwangerschaftskonfliktberatung. Ein Handbuch*, Göttingen 1978; F. Böckle (Hrsg.), *Schwangerschaftsabbruch als individuelles und gesellschaftliches Problem*, Düsseldorf 1981; J. Arndt, *Unerwünschte Schwangerschaft*, Würzburg 1984; P. Petersen, *Schwangerschaftsabbruch - unser Bewusstsein vom Tod im Leben. Tiefenpsychologische und anthropologische Aspekte der Verarbeitung*, Stuttgart 1986; O. Fallaci, *Pismo nerodenu djetetu. Svjedočanstvo pobunjene žene*, Zagreb 1980; B. Häring, *Kristov zakon*, sv. III., str. 126-133; Pio XI, *Casti connubii* (31. prosinca 1930), AAS 22 (1930), 562-592; II.vatikanski sabor, *Gaudium et spes*, br. 51; Kongregacija za nauk vjere, *De abortu procurato* (18. studenoga 1974), AAS 66 (1974), str. 740-774; Kongregacija za nauk vjere, *Donum vitae*; Katekizam Katoličke Crkve, br. 2270-2275; Ivan Pavao II, *Evangelium vitae. Enciklika o vrijednosti i nepovredivosti ljudskog života* (25. ožujka 1995), Zagreb 1995.

užas silovanja neće se ukloniti već se pobačajem čini zločin na zločin, što će majci, prije ili kasnije, nanijeti osjećaj krivnje.

O *eugeničkim indikacijama* govori se onda kad se kod ljudskog zametka pretpostavljaju teška strukturna oštećenja i kromosomske aberacije. Međutim, poznat je slučaj djevojčice kojoj je ultrazvukom ustanovljen nedostatak desne podlaktice. Ultrazvuk je pokazao "nakaznost", a etički komitet je odobrio pobačaj.

Medicinske indikacije nastupaju kad su zdravlje i život majke ugroženi.

Iz navedenoga je očito da problem pobačaja, koji je u naše vrijeme realan problem, ima mnogostruke uzroke i predstavlja cijelu lepezu slučajeva, od posve tragičnih i složenih do prividno humanih i krajnje neodgovornih. Osobito zabrinjava svijest da pobačaj nije teško moralno zlo, iz čega slijedi omalovažavanje pobačaja kao medicinskoga, psihološkoga, socijalnoga, moralnoga i narodnog problema.

Suvremena znanost pokazuje kontinuitet razvoja ljudskog života od samog njegova začeca. Dakle, ljudski je zametak jedno razdoblje čovjekova života, kao što su to djetinjstvo, mladenaštvo, zrelost ili starost; radi se o čovjeku bez obzira na broj stanica koje ga čine i oblike koje poprima tijekom njegova života od začeca do smrti. Bez obzira u kojem razdoblju svoga života se nalazili, ljudi se ne mogu uvijek vlastitim snagama oduprijeti nepovoljnim okolnostima te su ovisni o drugima, ali im se zbog toga ne poriču ljudska prava i ljudsko dostojanstvo. Isto takav odnos mora biti i prema djetetu u majčinoj utrobi.

Takva humanistička vizija susreće se u medicinskoj tradiciji europske civilizacije, počevši od najstarijih vremena. Na početku te tradicije stoji glasovita "Hipokratova prisega", u kojoj mladi liječnik, nastupajući u svoju službu, priseže "da neće dati ženi sredstvo za podmetnuće ploda".

"Ženevska liječnička prisega" iz 1948. godine, koja predstavlja moderniziranu Hipokratovu prisegu, zadržava isti stav prema pobačaju: "*Ljudski ću život poštovati od samoga početka*".

Na trećoj glavnoj skupštini Svjetskog liječničkog udruženja održanoj 1949. u Londonu usvojen je "Međunarodni kodeks liječničke etike" u kojemu stoji: "*Liječnik mora uvijek imati pred očima dužnost da čuva ljudski život od časa njegova začeca do smrti*".

"Etički kodeks Hrvatskog liječničkog društva" koji je usvojen u Zagrebu 1993. godine navodi da će liječnik "*poštovati ljudski život od njegova početka do smrti, promicati zdravlje, sprečavati i liječiti bolesti*".

Ustav Republike Hrvatske usvojen i proglašen 1991. godine, u članku 21. kaže: "Svako ljudsko biće ima pravo na život. U Republici Hrvatskoj nema smrtne kazne."

6. 1. Naučavanje crkvenog učiteljstva o pobačaju

Crkva oduvijek temelji svoje naučavanje na Objavi, tj. na sv. Pismu i na predaji.

Budući da je ljudski život pred Bogom toliko vrijedan, Bog ga je zaštitio posebnom zapovijedi: "Ne ubij", pridržavajući sebi pravo nad životom i smrću. Čovjek od majčina krila pripada Bogu, koji ga vidi dok je još mali, neoblikovan zametak i koji u njemu nazire sutra zrelog čovjeka i čije je zvanje upisano "u knjigu života" (usp. Ps 139, 13-16; Ps 71, 6; Ps 22, 10-11; Jr 1, 4-5). Već u majčinu krilu čovjek je najveći i osobni predmet ljubazne i očinske providnosti Božje.

Kršćanska predaja je od prvih dana kršćanstva jednodušna i jasna u ocjeni pobačaja kao posebno teškog moralnog zla, što jasno dolazi do izražaja u najstarijim kršćanskim spisima. Među ostalim čitamo: "Ne ubij...Ne čini pobačaja i ne ubij dijete nakon rođenja... Put smrti je ovaj... Ubijaju svoju djecu i uništavaju Božju sliku."⁷¹ Crkveni pisac Atenagora izvješćuje da kršćani smatraju ubojicama žene koje pribjegavaju napitcima za izazivanje pobačaja. Tertulijan tvrdi da spriječiti nekome da se rodi znači unaprijed ga ubiti i dodaje: "Već je čovjek onaj koji će to biti."⁷²

Osobito su pape našega stoljeća snažno potvrdili opći nauk Crkve o ovim pitanjima.

Papa Pio XI. je u enciklici *Casti connubii* odbacio prividna opravdanja pobačaja.⁷³

Ivan XXIII. naglašava svetost ljudskog života, jer "od svog početka izravno angažira stvoriteljsko djelo Božje".⁷⁴

Svu tu predaju Crkve Drugi vatikanski sabor sažima riječima: "Bog, Gospodar života, povjerio je ljudima uzvišenu zadaću da održavaju život, i tu dužnost moraju vršiti na način dostojan čovjeka. Zato treba već od začeca najbrižnije štiti život; a pobačaj i čedomorstvo užasni su zločini."⁷⁵

Navedeno naučavanje Crkve došlo je do izražaja i u propisima obnovljenog crkvenog zakonika koji potvrđuje da "tko sudjeluje u

⁷¹ *Didache* 3, 2; 5, 2.

⁷² *Apologeticum*, IX, 8: CSEL 69,24.

⁷³ Usp. Pio XI, *Enciklika Casti connubii*, AAS 22 (1930), str. 562-592.

⁷⁴ Ivan XXIII, *Enciklika Mater et Magistra*, AAS 53 (1961), str. 447.

⁷⁵ *Gaudium et spes*, 51.

vršenju pobačaja, upada, ako dođe do učinka, u izopćenje unaprijed izrečeno",⁷⁶ tj. automatski.

O zloći pobačaja izjasnio se više puta i papa Ivan Pavao II, a poglavito u enciklici *Evangelium vitae*.⁷⁷ Govoreći o odnosu smrtne kazne, pobačaja i eutanazije Papa kaže: "U zajedništvu s biskupima Katoličke crkve *potvrđujem da je izravno ubojstvo nedužnog ljudskog bića teško nemoralno.*"⁷⁸ Govoreći samo o pobačaju, Papa izričito nastupa vlašću koju je Krist povjerio Petru i njegovim nasljednicima i izjavljuje da "*izravni pobačaj, tj. hotimični kao cilj ili sredstvo, sačinjava uvijek teški moralni nered.*"⁷⁹

Pobačaj se može nazivati bilo kojim imenom, ali ni jedna riječ ne može promijeniti stanje stvari: "Hotimični pobačaj, *kako god se izvrši, namjerno je i izravno ubojstvo ljudskog bića u početnoj fazi njegova postojanja, tj. između začeća i rođenja.*"⁸⁰

Papa pokazuje objektivnost i obzir prema ženama koje su se, često podvrgnute velikim pritiscima, odlučile za pobačaj, ali nikakvi razlozi "*nikad ne mogu opravdati namjerno ubojstvo nedužnog ljudskog bića.*"⁸¹ Potrebno je napomenuti da nisu samo žene krive za pobačaj već i mnogi drugi. Papa se obraća i drugima koji mogu biti odgovorni za ovaj čin: "Nadasve može biti krivac djetetov otac, ne samo kad izričito prisiljava ženu na pobačaj, nego i kada neizravno podržava njezinu odluku jer je ostavlja samu pred problemima trudnoće."⁸²

6. 2. Pravo na život ili "pravo na pobačaj"

U naše se vrijeme javlja nastojanje da se pobačaj, eutanazija a i drugi oblici napada na ljudski život ozakone, te da se građanima moraju osigurati besplatne usluge zdravstvenih djelatnika kako bi to svoje "pravo" ostvarili. Država bi, kažu, u takvim slučajevima građanima trebala jamčiti "pravo na izbor". Čuju se i upozorenja da zabrana pobačaja i eutanazije navodi ljude da to isto čine tajno, uz mnogo veće opasnosti za zdravlje. Neki tvrde da u suvremenom pluralnom društvu svakoj osobi treba priznati pravo raspolaganja vlastitim životom kao i životom nerođenoga djeteta.

⁷⁶ *Zakonik kanonskog prava*, kan. 1398.

⁷⁷ Ivan Pavao II, *Evangelium vitae* (Evandjelje života), *Enciklika o vrijednosti i nepovredivosti ljudskog života* (25. ožujka 1995), Zagreb 1995.

⁷⁸ *Evangelium vitae*, 57.

⁷⁹ *Evangelium vitae*, 62.

⁸⁰ *Evangelium vitae*, 58.

⁸¹ *Evangelium vitae*, 58.

⁸² *Evangelium vitae*, 59.

Ivan Pavao II. u svojoj enciklici ističe da se tu javljaju dvije proturječne tendencije. S jedne se strane priznaje pravo na pobačaj prema vlastitoj savjesti trudnice, odnosno roditelja, a s druge se strane zdravstvenim djelatnicima ne priznaje pravo da po svojoj savjesti odbiju vršenje takvih zahvata.⁸³

Na oštře osude u dijelu javnosti naišla je 1991. godine legitimna odluka ravnatelja Kliničke bolnice Sestara milosrdnica u Zagrebu, da se u toj bolnici više neće vršiti pobačaji. Nedopustivo ga se okrivljivalo da je postupio protiv zakona, te da je na taj način okrnjio navodno "pravo na pobačaj".

Već smo spomenuli da Ustav Republike Hrvatske u svom 21. članku jasno kaže: "*Svako ljudsko biće ima pravo na život.*" Dakle, nasuprot "pravu na pobačaj", Ustav ističe *pravo na život* svakog ljudskog bića bez obzira na razdoblje čovjekova života. Kad kaže "ljudsko biće", misli se na svakog živog pripadnika ljudske vrste. Teško je danas povjerovati da postoji netko tko bi mogao reći da ono živo biće koje raste u majčinoj utrobi ne pripada ljudskoj vrsti. Dakle, po Hrvatskom ustavu ljudski zametak kao individualizirano ljudsko živo biće ima neotuđivo pravo na život. Nitko nema pravo odrediti mu da bude umoreno.

Ono što je zlo ne može se nazivati dobrim, a ni dobro zlim. Svi se slažu da je pobačaj zlo. Ubiti začeto dijete nikada ne može biti dobro djelo. Kako je onda moguće govoriti o pravu na pobačaj?

S gledišta naravne i kršćanske etike pobačaj je napadaj na začeto ljudsko biće i kršenje njegova osnovnog prava - prava na život. Živa čovjekova osoba nositelj je svih drugih naravnih i stečenih prava. Ne može se uspoređivati naravno pravo na život što ga ima nerođeno ljudsko biće s tzv. pravom na pobačaj što ga prisvaja čovjek iz osobnih, društvenih ili drugih razloga. Govoriti o "pravu na pobačaj" kao civilizacijskom dostignuću jest apsurd i licemjerje jer prava na njega nije bilo nikad, a niti ga ima. Nitko ne može prisvojiti pravo na zločin. Zlo pak nije moguće ni u kom slučaju ozakoniti kao dobro ili zakonito, te zbog toga nikakva komisija ne može odobriti pobačaj niti narediti liječniku da ga izvrši.

U enciklici *Evangelium vitae* nalazimo važan ulomak koji se izravno odnosi na slučajeve gdje zakon ne zabranjuje i ne kažnjava stanovita moralna zla, npr. pobačaj u određenim slučajevima: "Ako javna vlast smije ponekad odustati od zabrane koja bi proizvela još veće zlo, ona nikada ne može ozakoniti da neki - makar bili većina u društvu - imaju pravo oštećivati druge osobe ne priznavajući im temeljno pravo kao što je život."⁸⁴

⁸³ Usp. *Evangelium vitae*, 69.

⁸⁴ *Evangelium vitae*, 71.

Sv. Toma naučava da je ljudski zakon utoliko takav, ukoliko je suglasan ispravnom razumu i proizlazi iz vječnog zakona, a kad je zakon u suprotnosti s razumom onda je nepravedan, zao i predstavlja nasilje. Zato Papa kaže: "Zakoni te vrste ne samo što ne stvaraju nikakvu obvezu u savjesti, nego prije pokreću *tešku i preciznu obvezu da im se suprotstavi prigovor savjesti*."⁸⁵ Kršćanska savjest ne dopušta da građanin dade svoj glas u prilog zakona koji bi priznavao pravo na pobačaj, već je, dapače, dužan opirati se nepravednim ljudskim zakonima.⁸⁶

6. 3. *Neizravno ubojstvo ili stradavanje ploda radi spašavanja života*

Kršćanska tradicija razlikuje bitnost značenja pobačaja (namjernog i izravnog ubojstva ljudskog zametka) i neizravnog ubijanja embrija. Ovo posljednje susrećemo u slučaju ako stradanje ploda nije neposredni cilj medicinskog zahvata, već se zahvatom intendira jedno važno djelovanje (npr. operacija tumora na uterusu), pri čemu se kao neželjena posljedica može dogoditi i stradanje ploda. "Radnja i subjekt radnje ne služe pritom neprijateljstvu prema djetetu, nego isključivo spašavanju života majke. Dovodi u zabludu tvrdnja da se u takvim situacijama daje prednost životu majke nad fetusom. Jer u ovakvim situacijama, koje su zbog napretka medicine sve rjeđe, teško je zamisliti slučajeve u kojima bi se mogao spasiti život fetusa žrtvovanjem života majke."⁸⁷ I. F. Böckle opisuje uske granice situacija izbora između života koji može biti spašen i onoga koji ne može biti spašen: "Kao u svim praktičnim situacijama, ne traži se ni za to ništa više od moralne sigurnosti. U tom odmjeravanju dobara vidimo čudoredno opravdanje medicinski indiciranog prekida trudnoće u vitalnim konfliktima. Izvan toga ne vidim, u *čudorednom* pogledu nikakvih uvjerljivih razloga za prekid trudnoće."⁸⁸

⁸⁵ *Evangelium vitae*, 73.

⁸⁶ Hrvati vole za sebe reći kako su katolička nacija. Promatrajući izvanjske manifestacije, primjerice procesije, doček Pape u Zagrebu, blagoslove svega i svačega, prisutnost u medijima, krunice oko vrata ili u automobilima, mogao bi se stvoriti dojam da je to istina. Međutim, jedna anonimna provjera kršćanstva u životu Hrvata pokazuje da dojam vara. Naime, prema anketi o pobačaju u sedam najvećih gradova Hrvatske (Slobodna Dalmacija od 8. travnja 1995) 65,27 posto ispitanika izjasnilo se za potpunu slobodu pobačaja. U Zagrebu čak 82 posto. Tek 13,09 posto ispitanika traži apsolutnu zabranu abortusa. Zbog toga se stječe dojam kako je kršćanska vjera u Hrvatskoj više dekoracija i nacionalni folklor, a ne ono što bi trebala biti: nov život u Kristu. Opširnije usp. B. Lukšić, *Kršćanstvo kao dekoracija*, Slobodna Dalmacija, 14. travnja 1995, str. 6.

⁸⁷ B. Häring, *Kristov zakon*, str. 131-132.

⁸⁸ Cit. prema B. Häring, isto, str. 132.

Uvijek je potrebno imati na umu da nitko nema pravo žrtvovati nečiji život, da bi spasio život drugoga. No ako se, liječeći majku primjerenim sredstvima s obzirom na njezino stanje, dogodi, kao neželjena posljedica, smrt začetog djeteta, onda se tu ne radi o pobačaju, već je riječ o stradanju ploda zbog bolesti i majčina liječenja.

7. ZAKLJUČAK

Ljudski život je Božje djelo i dar koji je povjeren čovjeku kao iskonska svetinja, neprocjenjiva i najviša ovozemaljska vrijednost i temeljno ljudsko pravo. Nitko nema pravo na dijete, ali jednom začeto dijete ima neotuđivo pravo na svoj život. Kao takav, ljudski život mora biti cijenjen i šticećen ne samo u postnatalnom razdoblju, već isto tako i u prenatalnom razdoblju i to od samog začeća. Već od trenutka začeća moraju mu se priznati osobna prava, među kojima i nepovredivo pravo svakog nedužnog ljudskog bića na život. Kao i sa svakim drugim ljudskim bićem, i s ljudskim zametkom treba postupati tako da, koliko je moguće, bude šticećen, liječen, njegovan i podržavan. Roditelji, liječnici, posebice ginekolozi i sve ostalo medicinsko osoblje pozvani su čuvati i spasavati ljudske živote, pa i one još nerođene djece. Upravo liječnici i ostalo medicinsko osoblje po svome su pozivu obvezni na odnos *strahopoštovanja* prema životu već od njegova začeća.

Da bi se to što uspješnije provodilo, služimo se i zavidnim rezultatima do kojih je došla suvremena znanost i tehnika. Međutim, zahvati znanosti i tehnike u ljudski život općenito, osobito u nekim područjima ljudskog življenja, u koja spada i prenatalni život ljudskog bića, poprimio je takve razmjere da kod ljudi izaziva strah i zabrinutost. Posve je sigurno da različita tehnička postignuća poboljšavaju kvalitetu ljudskoga življenja. Ipak, više je nego očito da ta ista dostignuća, sa svojim drugim razornim posljedicama, dovode u pitanje i samo čovjekovo postojanje na Zemlji. Sve što je tehnički moguće, nije uvijek i etički prihvatljivo.

Na području prenošenja ljudskog života, tj. prokreacije, potrebno je kulturi smrti suprotstaviti kulturu života, te se može smatrati utemeljenom nada da će ljudi u sve većem broju shvaćati i prihvaćati osnovna biblijska i opća ljudska načela koja štite ljudski život od proizvoljnosti i zlorabe. U protivnom se i na području prenošenja ljudskoga života može pokazati ispravnom izreka da Bog prašta rado, ljudi teško, a priroda nikako!

DIE ETHISCH-MORALISCHEN ASPEKTE DER MENSCHLICHEN GEBURT (II)

Zusammenfassung

Die Untersuchung einer Schwangeren muß wie jedes andere ärztliche Handeln prinzipiell im Dienste des Lebens stehen. Das Problem der pränatalen Diagnostik liegt nicht darin, daß sie in sich etwas Schlechtes wäre, sondern daß sie leicht zu Mißbräuchen führen kann.

Ein therapeutischer Eingriff am menschlichen Embryo, dessen Zweck die Heilung verschiedener Krankheiten ist, kann grundsätzlich als wünschenswert betrachtet werden, wenn er auf eine wahre Förderung des persönlichen Wohles eines Individuums zielt, ohne seine Integrität zu verletzen oder seine Lebensbedingungen zu verschlechtern.

Die Kirche hat die Abtreibung von Anfang an abgelehnt. Der theologische Grund für diese Ablehnung liegt in einer besonderen Hochschätzung des menschlichen Lebens und in der Würde der Person. Da jeder Mensch zum ewigen Heil berufen ist, ergibt sich daraus ein unermeßlicher Wert des menschlichen Lebens.